

KERTINĖ PARAŠTĖ

Kasdien vis kas nors

Atsikėlus tereikia žvilgtelėti pro langą į kaimynų kiemą. Ten apsikrus katinas taikosi pagauti pakrūmėj šokinėjantį paukštį. Bet paukštis irgi nekvailas. Purpeli aukštėliau ant stogo pakraščio. Katinas tikriausiai katinėškai nusikeikia ir bindžiūna kitur.

Iš to galima padaryti išvadą: reikia būti budriam, apdairiam, pastabiam. Tik tokiu būdu gyvenimas bus saugesnis ir įdomesnis.

Imkime visuomeninę pusę. Yra žmonių, kurie mūsų lietuviškoje veikloje pamato tai, ko kiti nepamato. Prie jų liežuvių lipse limpa įspūdziai. Kartais keisti, smagūs, net juokingi. Tai savotiška nerašytinė literatūra, visad gyva, nes vilgoma burnos. Iš tiesų verta šio tokio dėmesio.

Anądien manęs klausia geras bičiulis Bronius: „Ar buvai Vasario 16 minėjime?“ Atsakau: „Žinoma, kad buvau. Dar niekad nesu praleidęs.“ „Žinau, žinau, esi uolus lietuvis“, sako Bronius, „tik dėl to Lietuva ir atgavo nepriklausomybę. Bet sakyk, ar pastebėjai, kas atsitiko minėjimo pabaigoje?“ „Ne, nepastebėjau. O kas tokio?“ „O aš pastebėjau“, išdidžiai dursteli.

Ir tyli, ir nieko daugiau nesako. Aišku, savo tylą jis dar labiau sužadina mano smalsumą. Žiūriu į jo linksmas akis ir laukiu. Galų gale neiškentęs sako naujieną: „Kaip laikraštiniškas turėtum pastebėti. Juk įvyko istorinio masto neapsižiūrėjimas. To niekad anksčiau nebūdavo. Po himno šauliai užmiršo išnešti organizacijų vėliavas.“

„Negali būti!“ sušuku. „Užmiršo vėliavas!“ „Taip, mielasai, jos liko scenoje.“ „Vargšės vėliavas“, atsidūstu. Atsimenu, prieš daugelį metų Bronius man nurodė žinutę laikraščio kronikos skyriuje. Būtent: Long Beach lietuvių klubas savo susirinkime nutarė surengti vasarą 16 minėjimą. Kas kalta, ar reporterio neaiškūs tekstas, ar raidžių rinkėjas, sunku pasakyti. Tačiau nuo riktu buvo laimėtas pastabaus skaitytojo šypsnis.

Prie Broniaus lygio atidumo nesu priaugęs. Dažniausiai matau tai, kas vyksta mano panošėje, kad ir vaikstant Trečios gatvės Promenadu. Įspūdziai taip ir gula ant liežuvio galo.

Štai Šalia dinosauro metalinės skulptūros, priešais restoraną „Renaissance“, gitaristas, apsi-

vertęs aukštyn kojomis, skambina ir dainuoja hibilių dainą. Jo galva, iremta į minkštą kėdutę, prtvinkusi kraujo. Kai viena praeivė į jo kepurę imeta smulkių, jis tuoj pat į dainos tekstą įpina: Thank you, madam.

Pagalvojau: ar nėra tai postmodernistinis vokalo atlikimas – dainuoti apsivertus! Juk dailėje jau yra toks vokiečių grafikas George Bazelic, kuris visus savo darbus rodo apverstus. Net portretus. Bazelic yra „Naujųjų laukinių“ bangos pradininkas, su savita menine teritorija.

Tolėliau žengęs pamatau ant saulėto šaligatvio drybsantį aukštelininką jauną vyriškį. Ant galvos užvertęs atskleistą žurnalą *Working Days*. Lyg ir skaito, retkarčiais pakelia tai viena, tai kitą koją. Be abejo, šitam kūrybingam individui ypatingos teritorijos nereikia.

Kitame kvartale, prie atstatomo pastato tvoros sėdi bekojis anglas. Šalia Didžiosios Britanijos vėliava. Jo viena dirbtinė koja apversta padu į viršų. Ant to pado jis turi veidrodėlį. Žiūri į jį ir visą laiką šukuoja juodus šoninius plaukus. Per galvos vidurį blizga sokratiška plikė. Kitos dirbtinės kojos nematau.

Ant molo susiduriu su gražaus veido juodu jaunuoliu. Stovi tiesus kaip statula. Prie kojų kartoninė dėžė su užrašu „Human Jukebox of Poetry“. „Raps Songs Poems“. Po užrašu ištiesas sąrašas tų vadinamų „Raps“, išidėmiu kelis pavadinimus: *Police Brutality*, *Rapping Bible*, *Apartheid*... Daug dainų. Bet tik vienas eilėraštis „On the Wing“. Klausiu, kodėl tik vienas. Atsako, jog žmonėms labiau patinka „Raps“ ir dainos. Už dolerių jis man gan sparciai atpila „Ant sparno“ eiles apie vibruojančią meilę.

Gal žodis „rap“ ir yra susietas su graikų keliaujančiu rapsodu, dainavusiu epines dainas. Bet nūdienis juodųjų rečituojuojamas „rap“ yra kilęs iš anglų kalbos veiksmazodžio „to rap“ – mikliai, aštriai smūgiuoti, iškriktuoti, išpeikti. Atseit greitai takalbe ką nors gerai išvanoti.

Palikęs rap-poetą, einu prie plačių laiptų, kurie nuo molo veda į paplūdimį. O čiagi minia smalsuolių stebi filmuojamą kadra. Mažas margas šuniukas kaip patrakęs laiptais bėga į viršų. Jį vejasi didžiulis jaunimo būrys. Visi

Žemaitė Amerikoje

KARILĖ VAITKUTĖ

Žemaitė Amerikoje – nauja, 1994 metais išleista knyga. Autorė – dr. Dalia Noreikaitė-Kučėnienė, kuri tais pačiais 1994 metais apgynė daktarinę disertaciją University of Illinois at Chicago, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės vardo Lituanistikos katedroje. Disertacija virto knyga ir dabar yra prieinama plačiam lietuvių skaitytojų ratui. Knyga apbavo lietuvių visuomenei gerai pažįstami lituanistai: prof. dr. Rimvydas Šilbajoris, prof. dr. Antanas Klimas ir dr. Kostas Ostauskas. Mokėsi Dalia Kučėnienė pas dabartinį Vytauto Didžiojo universiteto rektorių profesorių Bronių Vaškelių ir Lituanistikos katedros Čikagoje vadovę profesorę Violetą Kelertienę.

Kaip ir sako pats pavadinimas, knygoje kalbama apie Žemaitę Amerikoje. Manau, kad ne kiekvienas lietuvis čia, Amerikoje, o ir Lietuvoje daug žino ar atsimena apie Žemaitės atvykimo į Jungtines Amerikos Valstijas tikslus, jos čionykštį gyvenimą ir veiklą. Dažnai juk asocijuojame Žemaitę tik su paprasta, nepuošniais liaudiškais rūbais vilkinčia moterimi, rašiusia apie jos gerai pažintą Lietuvos kaimą ir jo žmonių vargus. Atrodytų, kur jau Žemaitėi iki Amerikos! O juk ji čia, Čikagoje, Halsted gatvėje, visai netoli to paties Ilinojaus universiteto, kuriame apie ją buvo parašyta pirmoji disertacija, gyveno net penkerius metus, t.y. nuo 1916 iki 1921. Penkeri metai – ilgas laiko tarpas darbščiam, užsispyrusiam, energingam ir valingam žmogui, kokia ir buvo Žemaitė. Iš tikrųjų, kaip teigia dr. Dalia Kučėnienė, iki šiol „Žemaitės lankymasis šiapus Atlanto – jos darbai, kūryba, veikla, dėl gana aiškių priežasčių, t.y. sunkiai prieinamos medžiagos, ideologinių politinių kliūčių, išskyrus nebent K. Vairo-Rackaus

Pranešimas, skaitytas 1995 m. kovo 19 d. Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje, Čikagoje, surengtoje Dalios Noreikaitės-Kučėnienės knygos *Žemaitė Amerikoje* suktuvėse.

vilki tik glaudes, bikini kostiumėlius. Spalvų ir nudegusių judrių kūnų margumynas! Kadras kartojamas. Kas kartą viršuje ant molo šuniuką su išskėstomis rankomis pasitinka jo savininkė: šiame reginy jis gi vienas svarbiausių artistų.

Pakaks šiam sykiui. Išsisakius lietuvis šiek tiek palengvėjo.

Pranas Visvydas

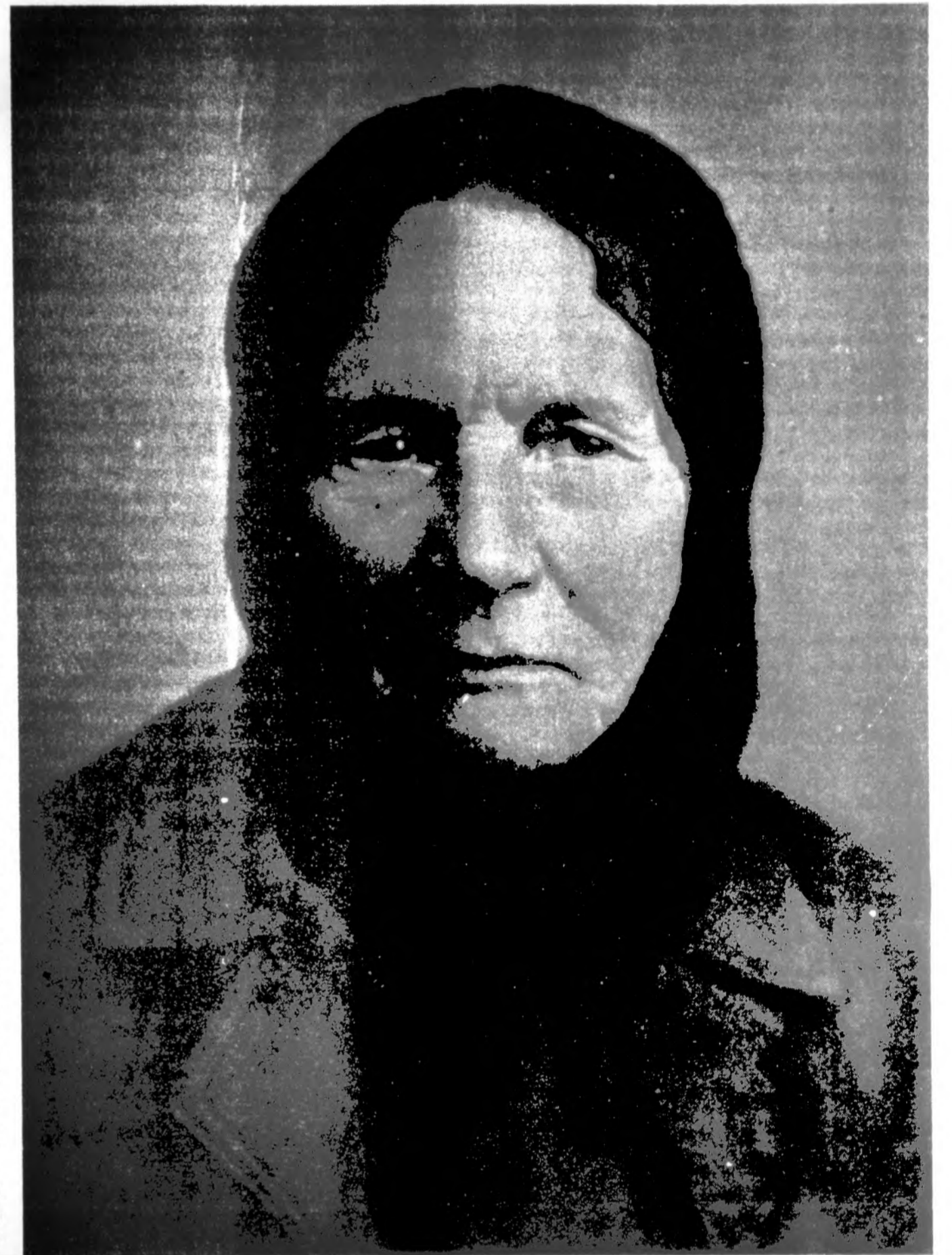
ko rašinius, mažiau teliesta“. Dalia Kučėnienė ir mėgina užpildyti šią spragą. Rašant knygą buvo remiamasi straipsniais iš to laikotarpio periodikos, Žemaitės literatūrinio palikimo Amerikoje ir jos dar niekur neskelbtais laisrakais iš Amerikos į Lietuvą. Taigi didelis dr. Dalios Kučėnienės nuopelnas yra jau vien tai, kad visa ši medžiaga buvo surasta, surinkta ir dabar yra prieinama naudotis kitiems tyrinėtojams.

Šioje knygoje tradicinis Žemaitės portretas yra papildomas naujomis spalvomis. Į ją pažvelgiama kaip į pirmąją lietuvių rašytoją klasikę, išgyvenusią egzodą Amerikoje ir aprašiusią išieivių gyvenimą. Taip pat šioje knygoje Žemaitė pristatoma kaip pirmoji lietuvių feministė Amerikoje, pavojinga politikė ir naujų moterų paveikslų lietuvių prozoje kūrėja.

Grįžkime prie priežasčių, kurios paskatino Žemaitę, tuomet jau septyniadešimtmetę moterį, vykti į Ameriką. Knygoje nurodoma, kad asmeniniai Žemaitės santykiai su šiuo kraštu buvo užsimezge jau seniai, kadangi čia gyveno abu jos sūnūs, tačiau rašytoja čionai keliavo ne tik sūnų aplankyti. Po karo, matydama didelį Lietuvos žmonių vargą, ji ryžosi mėginti kaip nors jiems padėti ir vyko pas Amerikos lietuvius rinkti aukų nuo karo nukentėjusiems.

Kaipgi Amerikos lietuviai įvertino Žemaitės aukų rinkimo veiklą? Dalia Kučėnienė, cituodama ir aptardama daug straipsnių iš 1916-17 metų lietuvių spaudos, t.y. katalikiškos pakraipos laikraščiu *Draugo* ir *Darbininko* bei socialistinės liberaliosios pakraipos *Kovos* ir *Naujienu*, pateikia skaitytojui spalvingo ir pilno kontroversijų to meto lietuvių visuomenės gyvenimo „ištraukas“, susijusias su Žemaitės aukų rinkimu. Jei *Kova* ir *Naujienu* įvairiuose straipsniuose skelbė, kad Žemaitė ir su ja atvykusius Bulotas lydėjęs negirdėtas pasisekimas, kad rašytoja mokėjusi detaliai ir vaizdingai pasakodama atskleisti Lietuvos žmonių vargus, kad jos tikslas padėti vargantiesiems buvęs visai nesavanaudiškas, tai *Draugo* ir *Darbininko* korespondentų akimis žiūrint, svečiams „nusisekė gan blogai, kilo dideli ginčai, išsikėjo, kad išdininkas Valaitis išieikvojo kuopos pinigus“, kad „Melrose Parke buvo surinkta 35 doleriai ir kažin ar pakaks tų pinigų apmokėti bent vienos dienos algą Bulotai“, kad pats Bulota atvykęs ne aukų rinkti, o stiprinti socializmą, kad aukos nebijodavo pašiepti savo priešininkų ir tokiu būdu, kaip išvėlgia Dalia Kučėnienė, politiškai buvo jiems gana pavojinga.

1917 metų pavasarį aukų rinkimas buvo baigtas, Bulotos grįžo į Lietuvą, o Žemaitė likosi Čikagoje ir įsijungė į moterų veiklą. Ši jos veikla atsispindėjo 1917-20 metų *Naujienu* puslapiuose, Žemaitės paskaitose Amerikos lietuviams bei laiškuose Amerikos lietuvaitei Uršulei Jokubauskaitei. Dalia Kučėnienė parodo, kad

Žemaitė

teko sukintis Žemaitėi ir koks stiprus turėjo būti jos troškimas padėti Lietuvos žmonėms bei tikėjimas savuoju darbu ir savąja tiesa, kad, nepaisant visų kontroversijų, ji „per pusantūrą metų Amerikoje aplankė daugiau nei 100 lietuvių kolonijų ir, kaip minėjo pati savo laiškuose, surinko 30,000 dolerių, kuriuos pasiuntė tiesiog į Lietuvą nukentėjusiems per Lietuvos šelpimo fondą“.

Pati Žemaitė Amerikos lietuvių spaudoje politikudavo, skelbdavo savo nuomonę, kuri dažnai buvo kitokia nei tokių autoritetų kaip Kazimieras Olšauskas, Juozas Tumas-Vaižgantas, Jonas Šliūpas, Antanas Smetona ir kiti, nebijodavo pašiepti savo priešininkų ir tokiu būdu, kaip išvėlgia Dalia Kučėnienė, politiškai buvo jiems gana pavojinga.

1917 metų pavasarį aukų rinkimas buvo baigtas, Bulotos grįžo į Lietuvą, o Žemaitė likosi Čikagoje ir įsijungė į moterų veiklą. Ši jos veikla atsispindėjo 1917-20 metų *Naujienu* puslapiuose, Žemaitės paskaitose Amerikos lietuviams bei laiškuose Amerikos lietuvaitei Uršulei Jokubauskaitei. Dalia Kučėnienė parodo, kad

Žemaitė, net ir dalyvaudama Amerikos Lietuvių Moterų Progressistų Sąjungos veikloje, ugdydama moterų politinį sąmoningumą, buvo papuolusi į politines pinkles, apšaukta menševike, naujieniete, išdavike.

Dr. Dalia Kučėnienė savo knygoje neaplenkia ir lietuvių rašytojos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, nes būtent ji dar Lietuvoje padarė didžiausią įtaką Žemaitėi, paskatino ją dalyvauti moterų veikloje. Į Ameriką Žemaitė atvyko jau sukaupusi patirties kovose už moterų teises, dalyvavusi moterų sąvažiavimuose ir Lietuvoje, ir Rusijoje, tapusi radikalia feministine puoselėtoja. Dalios Kučėnienės nuomone, Žemaitės credo „tik asmeninėje veikloje, tiek raštuose taipo: lygios teisės visoms moterims, lygus uždabris, lygybė visuose luomuose, lygios politinės, ekonominės, religinės teisės, nepuolusių mergaičių globa, našlaičių globa, kova už kaimiečių, sodiečių gerovę, kova prieš girtuokliavimą, kova už vaikų auklėjimą, kova už moterų išsimokslinimą“ (p. 47). Kaip matome, dar nelabai toli pažengė. Šios problemos dar gana aktualios ir

šiandien, praėjus daugiau nei 70 metų nuo to laiko, kai savo siekius Žemaitė skelbė lietuviams Amerikoje. Žemaitė buvo moteris, turėjusi tvirtą programą, suformulavusi savo siekius ir tikslus, o ne tik realistiškai, detalai „iš gyvenimo“ aprašinėjusi moterims daromas skriaudas. Ji ne tik rašė apsakymus, bet ir skaitė paskaitas, kuriose išsakydavo savo feministinę politiką. Tyrinėdama moters socialinę situaciją ir kalbėdama apie moters išsilavinimą, Žemaitė nurodė, kad moters „narvas“ yra trys esminiai autoritetai: tėvo valia, vyro kumštis ir šventas kunigo žodis. Išsilavinimas galėjo būti pasiektas tik per mokslą, kuris, kaip pažymėjo Žemaitė, moterims Amerikoje yra greičiau pasiekiamas. Dalia Kučėnienė daro išvadą, kad Žemaitė „gerai suprato moterų priespaudą ir jos priežastis. Jei būtų gyvenusi vėliau, ne šimtmečio pradžioje, ji būtų įvertinta kaip žurnalistė ar humanistė su sociologės polinkiais, kuri rūpinasi ne savo, bet visuomenės gerove“ (p. 55).

(Nukelta į 3 psl.)

Šiame numeryje:

Reikia būti budriam • Žemaitė Amerikoje • Marijampolės miesto istorija • Gedimino Šliko nuotykių romanai • Apie „Žemaitės Amerikoje“ autorę dr. Dalią Kučėnienę • Dalios Kučėnienės eilėraščiai • Knyga apie Čiurlionį angliškai • Jurgio Šapkaus skulptūros

Marijampolės miesto istorija

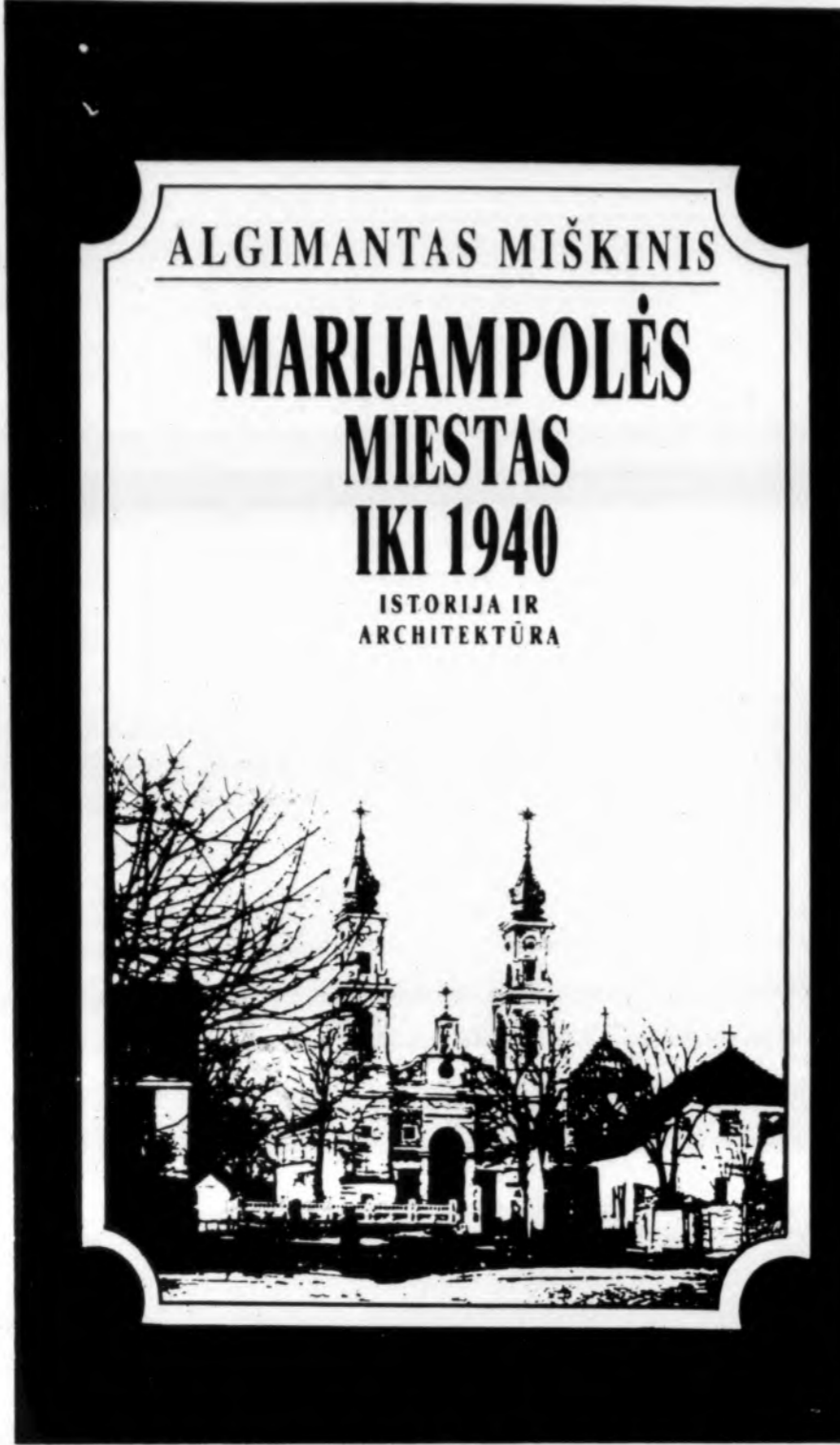
JURGIS GIMBUTAS

Lietuvos miestų istorikas architektas habil. dr. Algimantas Miškinis parašė dar vieną knygą: *Marijampolės miestas iki 1940. Istorija ir architektūra*. Išleido „Mintis“ Vilniuje 1995 metais. 267 puslapių, 184 paveikslai ir planai, tiražas 3,000. Veikalas parašytas Marijampolės miesto savivaldybės užsakymu ir išleistas jos lėšomis. Iš tikrųjų tai daugiau istorija, negu architektūra ar urbanistika. Bibliografinėje kortelėje taikliai pasakyta: „Nuo 1667 metų, kai buvo pirmą kartą paminėta Pašėsupio kaimo vardu, iki 1940 metų Marijampolė nuėjo savita ir sudėtinga keliu. Tai vienintelis Lietuvos miestas, kuriam didelį poveikį turėjo XVIII a. viduryje jame įsikūrę marijonų vienuoliai. Jų veikla pakėlė miesto kultūrą, padėjo suformuoti aukštą gyventojų tautinio ir socialinio mentaliteto lygį“.

Knygos turinys detalus, tai čia pateikiu tik to turinio dalių antraštes: I Miesto kūrmas 1667-1792 m. (26 puslapiai); II Miesto susidarymas ir augimas 1792-1914 m. (86 p.); III Miesto stagnacija 1914-1918 m. (10 p.); IV Miesto kilimas 1918-1940 m. (82 p.). Pabaigoje: šaltiniai, literatūra, miesto chronologija, asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės, anglų ir vokiečių kalbų santraukos (50 p.). Kaip ir ankstesnieji Algimanto Miškinio miestų istorijos veikalai, taip ir šis yra pagrįstas archyviniais dokumentais. Nemažai senų planų ir raštų yra dingę, tačiau apie kai kuriuos jų žinoma iš paminėtų kitose tekstuose. Tokiais sąveikais autorius gana optimistiškai pažymi, „kol kas neaptikta“.

Apie miesto kūrmas ir augimą daugiausia pasako išlikę planai ar jų dalys. Jų knygoje reprodukuota šių metų: 1782 (sudarė Algimantas Miškinis pagal tą metų miesto inventorių); 1795-1800 Naujosios Prūsijos žemėlapyje — schema; 1808 Naujosios Prūsijos žemėlapyje — schema; trys planeliai iš 1830-1843 metų; ir dar 1869, 1871, 1903 metų. [dėtas jau nepriklausomos Lietuvos 1924 metų miesto išplėtimo planas. Pradinę 17 amžiaus pabaigos — 18 amžiaus miesto raidą parodo autorius nubrėžtos retrospektyvinės planų schemas. Marijampolės miesto chronologija surašyta detali, su įvykiais be maž kiekvienų metų. Tad čia išrenku tik svarbiausius: 1717-1718 metais Kvietiškyje (dabar pietinė miesto dalis) pastatyta Prienu seniūno M. Butlerio ir jo žmonos P. Ščiukaitės-Butlerienės d'aro sodyba. 1750 metais įsteigta marijonų vienuolynas ir 1757 įsteigta noviciatas; kitais metais P. Butlerienė pasirašė vienuolio fundacijos aktą ir buvo pašventinta Šv. Kryžiaus titulu vienuolyno bažnyčia. 1758 metais pirmą kartą paminėtas *Marijampolės* vardas. Tada miestelis jau turėjo malūną ir kelis bravorus.

Po 1765 metų gaisro miestelis rekonstruotas pagal stačiakampį planą. 1783 metais Vilniaus vyskupas Ignas Masalskis įsteigė Marijampolės parapiją, o po dvejų metų karalius Stanislovas Augustas suteikė miesteliui šešių prekymečių per metus privilegiją. 1791 metais pastatyti nauji, jau mūriniai vienuolyno namai. 1800-1808 metais įsteigta pašto stotis (jos mūriniai dviejų aukštų namai pastatyti apie 1830 metus, išlikę iki šiol). 1815 — didelis gaisras mieste. 1817-1824 pastatyta nauja vienuolyno (parapijos) bažnyčia. 1820-1829 per miestą nutiesta Peterburgo — Varšuvos plento atkarpa. 1822 metais pradėjo veikti evangelikų liuteronų bažnyčia. 1831 į miestą įžengė Rusijos kariuomenė; miesto bei apskrities valdininkai ir dvarininkai parapijos bažnyčioje viešai

Algimanto Miškinio naujausios knygos „Marijampolės miestas iki 1940. Istorija ir architektūra“ (Vilnius: „Mintis“, 1995) viršelis.

prisiektė ištikimybę Rusijos carui. Tais metais į miestą įsiveržė apie 3,800 sukilėlių karių ir mūšyje jų žuvo apie 300.

1840 metais iš Seinų atkelta keturių klasių apskrities mokykla. Apie 1857 metus pastatyta mūrinė sinagoga. 1844 metais Marijampolėje buvo 2,984 gyventojai, iš jų 2,334 žydai. 1864 iš Lietuvos į Marijampolę suvežti visi marijonų vienuoliai, paimta ir Rusijos išda didžioji marijonų nekilnojamojo turto dalis. Po metų į Ameriką išvyko pirmieji emigrantai iš Marijampolės parapijos. 1869-1870 pastatyta dviaukštė gimnazija. Apie 1875 pradėtas statyti karinis miestelis Rusijos igulai. 1878 suremontuota senieji ir pastatyta naujų žibintų miestui apšviesti. 1888 metais „Varšuvos“ viešbutyje įvyko varpininkų steigiamasis susirinkimas. Netrukus atlikti cerkvės statybos darbai. 1893

atidarytos pirmosios dvi lietuviškos krautuvės. 1901 įsteigta slapta „Artojų“ draugija. 1905 katalikų bažnyčioje panaikintos lenkiškos gegužinės pamaldos. Tais metais suvaidintas spektaklis „Amerika pirtyje“. 1910 metais marijonų generolu išrinktas kun. Jurgis Matulevičius, ir tik 1917 metais marijonų vienuoliai sugrįžo iš užsienio, atkurtas vienuolynas. 1918 atkurta „Žiburio“ gimnazija dėstomąja lietuvių kalba. 1919 iš Veiverių atkelta mokytojų seminarija, įsteigta „Dirvos“ bendrovė knygos leisti ir įsteigta „Šešupės“ spaustuvinė, įkurta „Žemdirbio“ vartotojų bendrovė.

Nepriklausomybės laikų faktai geriau žinomi buvusiesiems marijampoliečiams. Gal ir nevertėjo apkrauti šios recenzinės apžvalgos ilgoka ištrauka iš knygoje

duotos miesto chronologijos, bet daug ko nerasi enciklopedijose, ir retas *Draugo* skaitytojas galės išsityti šią Algimanto Miškinio knygą, kurią netrukus bus išpirkę šviesūs Lietuvos suvalkiečiai. 1939 metais buvo surašyti Marijampolėje 15,769 gyventojai, 1,850 namų, 73 gatvės, 6 pradinės mokyklos, 4 gimnazijos ir 3 specialios paskirties mokyklos. Šalia politinės, kultūrinės, religinės reikšmės faktų autorius Algimantas Miškinis smulkiai suregistravo viso 19 amžiaus miesto statybos faktus, su savininku, kartais ir inžinierių ar architektų pavardėmis ir pastatų kainomis ano meto rubliais. 19 amžiaus pabaigos matome daug fotografijų.

Naujoji knyga nėra „sausas“ faktų rinkinys. Čia vaizdingai panagrinėta žmonių veikla viešumoje, susikirtimai su okupantų — prancūzų, rusų, vokiečių — statytiniais, ryšiai su apskrities gyventojais, daugiausia lietuvišiais ūkininkais, kurie atvažiuodavo į Marijampolės prekymečius ar savaitinius turgus. Štai vaizdingas sąrašelis: 1837 metais Marijampolėje surašyti 342 mokesčių miestui mokesčius amatininkai ir prekybininkai: vaistininkas, 4 kubilai, 2 skardininkai, kirpėjas, dailidė, 3 kepurininkai, 13 vežiku, 2 dažytojai, 3 žvakių gamintojai, 2 odminiai, 2 knygrišiai, kamininkrėty, 19 siuvėjų, 3 kalviai, 3 malūnininkai, varkalys, muiladirbys, 28 kepejai, 2 aludariai, pirštinių gamintojas, 2 pakinktų dirbėjai, 7 skerdikai, 2 šaltkalviai, stikliai, 23 batsiuviai, 14 stalių, 2 tekintojai, kalkdegys, vatinų dirbėjas, 3 laikrodininkai, grūstuvų dirbėjas, 2 biliardo laikytojai, 11 perpirklių, 30 prekybos kioskų, 5 užvažiuojamų namų ir 4 kavinių laikytojai, 2 traktyrininkai, propinacijos laikytojas, grindinio mokesčio rinkėjas, loterijos bilietai ir devocionalių pardavėjas, knygynininkas, matų ir saikų laikytojas, arklų pirklys, 112 prekybininkų. Tasai verslų ir prekybininkų sąrašas gana gerai parodo, kuo gyveno marijampoliečiai prieš pusantro šimto metų. Tada mieste tebuvo vos 3,000 gyventojų, bet juo naudojosi visos apskrities žmonės.

Žinau, kad Algimantas Miškinis yra parašęs monografiją apie Kalvarijos miestą ir turi medžiagos dar ne vienam miestui atskleisti.

Slapti uždaviniai vokiečiųmečiu

Gedimino Šliko nuotykių romanas

PETRAS MELNIKAS

Gera nuotykių knyga turi savo reikalavimus: joje turi būti daug racionaliai pagrįstų nuotykių. Jų rengimas netinka tokiems skaitiniams. Gėris juose dažniausiai kovoja prieš blogi ir dažniausiai laimi.

Tokių romanų mūsų labai nedaug. Pasitenkinama vertimais iš anglų, vokiečių, lenkų ir kitų kalbų. Prisimename Pietario *Algimanto*, *Vienuolio Viešnia iš šiaurės*, vieną kitą kriminalinį romaną (Almeno ir kt.).

Kad skaitai lyg kriminalinio filmo scenarijų, ne kartą tenka pajusti, įsitraukus į Gedimino Šliko nuotykių romaną (taip pažymėta) *Ir vasarą žūsta žmonės* (Vilnius: Vaga, 1993). Čia 1943-1944 metais studentas slapstosi nuo ėmimo į vokiečių kariuomenę, raudonieji ar lenkų partizanai stengiasi nuridinti nuo bėgių traukinius, dailios moterys, merginos yra klatingos šnipės, kurių vieną herojus tikrai įsimyli.

Autorius įžangoje sakosi gyvenęs Vokietijoje, dirbęs kaip inžinierius elektrotechnikos bendrovėje ir romaną sukūręs beveik iš savo ir kitų autobiografių. Jo herojus romane yra medicinos studentas Tomas, įtrauktas gale net kaip sanitaras į specialią vokiečių grupę, vykdančią slapta uždavinį gelbėti nacių štabo karininką iš partizanų nagų Augustavo giriose.

Visa tai gan komplikuoti su regzta. Pasitaiko sutapimų — visur sutinka ką nors pažįstama, kinematografinių stigmatų, kurių dažnai yra filmuose. Nuotykių gausa romane yra gudriai išgalvota, intriga — tinkanti nuotykių romanui, ypač jauno amžiaus skaitytojams.

Gerai, kad autorius neskuba ir taip tarp nuotykių duoda gan smulkių patalpų, vietovių, miškų ir veikėjų aprašymų, lyg paruošdamas skaitytoją prieš didesnį ar žiauresnį nuotyki.

Tačiau stebėtina, kad jo herojus Tomas romano pradžioje gan lengvai įsitraukia, pirma į vieną, po to į kitą, nelengva uždavinį. Pradžioje, Kaune, tėvo draugas kapitonas Gerulis pasiūlo Tomui nuvežti aukso ir brangenybių į Švenčionis.

Tomas masto: „Aukštas, mano nuomone, visada buvo susietas su paslaptimis ir... nusikaltimais“. „Tarytum atspėjęs mano mintis, kapitonas Gerulis vėl nusišypsojo:

— Nesibaiminkit, ponas Tomai. Lagaminėlyje esantis aukštas neturi nieko bendra su kokiais nors nusikaltimais ar neleistina spekuliacija. Šis aukštas — tai tėvynę mylinčių žmonių aukos, skirtos ginklams pirkti. Jūs tikriausiai girdėjote, kad daugelyje Lietuvos miestų organizuojami savisaugos daliniai, ginklai šiems daliniams buvo įsigyti iš vokiškosios armijos, padedant aukštiesi vermachto karininkams. Vieni jų tiesiog pritarė mūsų savisaugos minčiai ir ginklus perleido be jokio užmokesčio. Kiti reikalavo atsilyginti. Štai mes ir atsilyginame už juos aukštas“ (pp. 13-14).

Bet, važiuojant į Švenčionis, traukinys užvažiuoja ant minos ir sąmyšyje dingsta lagaminas su aukšu...

Antrame uždavinyje Tomas gan lengvai sutinka su siūlymu įstoti sanitaru į SS „Abteilung der 300“ Vilniuje, kurią sudaro lietuviai arba žmonės, kalbą vokiečių ir lietuvių kalbomis, specialiams uždaviniams. Kas tai per grupė? Taip Tomui aiškina vokiečių karininkas:

„— Mes nepritariame kapitono Gerulio veiklai, bet, kol jis yra neblogas pagalbininkas kovoje su bolševikais, tiesiog užmerkiame

vieną akį. Noriu tik pabrėžti, kad jaunam, išsilavinusiam žmogui ne pakeliui su juo. Aš galėčiau duoti įsakymą jus areštuoti, išsiųsti darbo stovyklon, mobilizuoti kaip fronto kareivį, išsiųsti darbinams į Reichą. Tačiau tai būtų neteisinga. Noriu pasiūlyti jums ką kita: bendradarbiavimą su Vokietijos Reicho administracine ir karine vadovybe rytų kraštams. [...] Mes ieškome gabių, jaunu, patriotiškai nusiteikusių žmonių. [...]

— [...] girdėjote kada nors tokį vardą: „Litauischer Landeschutzverband“? [...] „Abteilung der 3000“? (p. 57).

Taip Tomas užverbuojamas, išsiunčiamas uždaviniui išgelbėti nacių štabo karininką iš partizanų nagų Augustavo giriose, Lenkijoje. Atlieka pavojingą žygį be noro.

Kokios sąlygos ir kas darėsi Augustavo miškuose? Vilniuje? „Vilniuje tarp daugybės visokių pasipriešintųjų yra tokią pagrindinę organizaciją, pasiūdinusi „Naujosios Lenkijos“ vardu. Savo eilėse ji turi nemažą žmonių, net vokiečių įstaigose dirbančių. [...] Tokia Stefania Kivak [...] jau senokai įtartinėjama“ (p. 172).

„Dideliame trikampyje, maždaug tarp Antokolkos ir Paberžės kaimų, jau dvejį metus operuoja sovietinių partizanų grupė, vadovaujama tokio Juknevičiaus. Tai stiprus, gerai ginkluotas būrys, turįs gerų, tiesioginių ryšių su Maskva. Toje pačioje geografinėje platumoje plėšikauja, užplūdinėja dar viena gauja, vadovaujama lenkų karininko Stavrovskio. Vieną gražią dieną į Stavrovskio rankas pateko SS štabo specialistas, kurio jūs ieškote...“ — pasakoja būriui apšveddamas miške vyresnysis (p. 173).

Klatinguose miškuose dažnai apsišaudoma su lenkų partizanais ir Tomas patenka į Stavrovskio rankas; rytų fronto gaudesiu vis artėjant, Tomas vedamas sušaudyti, bet audrimečiu pabėga ir randamas miške senutės lietuvis, kurios rūsyje jam taisantis, užpuola „Abteilung 3000“ grupę. Ir taip toliau... Tai tokie dalykai vyksta knygoje.

Gale SS štabo specialistas — ironiška — randamas paslėptas ūkyje; po apsišaudymo išgelbėtas,

tiek pučiasi prieš lietuvius, kurie jį išgelbėjo su keliais kitais vokiečiais, kad knygos gale jis vedamas atgal atiduoti lenkų partizanams, iš kurių buvo išgelbėtas. Taip sakant, su vokiečių pasipūtimu visuomet bėda; geri kariautojai, bet nemokėjo padėkoti ir neturėjo draugų. (Bet šiandien gal jau gerokai pasimokė ir pasi-keičė?)

Ar knyga yra geras įnašas į mūsų nuotykių skaitinius? Knygoj užgrieta nauja tema. Be minėtos tendencijos „lyg rašyti filmo scenarijų“, be sutapimų (dažnai sutikti ką nors iš pažįstamų, net medicinos studentė Lenkijoje), herojaus, per lengvai pasiduodančio kapitono Gerulio ir vokiečių SS karininko užverbuojamui labai pavojingiems uždaviniams, šios nuotykių knygos vertė Lietuvoj matysis vėliau — kokio populiarumo ji pasiekis tarp įvairaus amžiaus skaitytojų.

Venerikos Švabienės ekslibris

„Vydūnai — 125“

Švenčiant Vydūno 125 metų gimimo sukaktį Lietuvoje buvo surengtas ekslibrių konkursas, kuriame dalyvavo 106 dailininkai net iš 14 pasaulio šalių: Austrijos, Argentinos, JAV, Lenkijos, Rusijos, Ukrainos, Ispanijos, Italijos, Latvijos, žinoma Lietuvos bei kitų valstybių. Sukurtų ekslibrių paroda buvo atidaryta Šilutėje 1993 m. vasario 6 d. ir perkelta į Vilnių kovo 18 d. Dabar paroda atkeliauja į JAV, kur ji bus atidaryta 1995 m. gegužės 20 d. Lietuvių Dailės muziejuje, Lemont, Illinois. Parodą rengia Lietuvių dailės muziejus ir Vydūno fondas.

Marius Liugaila

Jos kambarys, 1994

Iš Lietuvos dailininkų parodos „I švečius, bet pas savus“, vykusios Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, Illinois, nuo šių metų vasario 4 iki vasario 26 dienos.

Marius Liugaila

Palmyra arba Portretas 24, 1994

Iš Lietuvos dailininkų parodos „I švečius, bet pas savus“, vykusios nuo šių metų vasario 4 iki vasario 26 dienos Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, Illinois.

Dainos ir žodžio menininkė

ENRIQUE ARIAS

Susipažinau su Dalia Kučėnienė 1970 metais, kai buvau Čikagos Konservatorijos rektorius. Tuo metu ji mokėsi dainavimo pas Tex Richardson, vieną iš geriausių Konservatorijos muzikų ir dėstytojų. Tais laikais ji atliko daug programų Konservatorijoje, įskaitant seriją koncertų „Musica Obscura“, kuriuos rengdavome Čikagos viešose bibliotekose. 1979 metais lydėjau ją, kaip jos koncertmeisteris, i Tolimuosius Rytus, Kiniją. Ji buvo pirmoji vokalistė, iškviesta Kinijos valdžios ir remiama Amerikos valdžios, po to, kai buvo atkelti kultūriniai vartai po ilgo šalto karo. Ten atlikome, dviejų savaitių laikotarpyje, devyniolika koncertų, kur tūkstantinės minios girdėjo pirmą kartą ne vien tik vakarietiška muziką, bet ir lietuvių kompozitorių kūrinius. Taip prasidėjo mudviejų profesinis bendravimas, kuris tęsiasi iki šios dienos.

Kadangi Dalia turi balsą su nepaprastai plačia skale, ji galėjo specializuotis ne tik Verdi, Puccini ir Wagnerio muzikoje, bet ir šiuolaikinėje bendraamžių kompozitorių kūryboje. Ji visuomet buvo labai aukštai vertinama už jos ispaniškos muzikos interpretavimą: Nin, Guastavino, de Falla, Turina ir Ginastera. Taip pat negaliu pamiršti ir privalau išskirtinai įvertinti jos jautriai

Dr. Dalia Kučėnienė taria padėkos žodį JAV LB Švietimo tarybos suruoštos jos knygos „Žemaitė Amerikoje“ sutiktuose 1995 m. kovo 19 d. Balzeko Lietuvos kultūros muziejuje, Čikagoje.

Viktoro Kučo nuotrauka

spalvingus rečitalius, atliekant prancūzų muziką, Debussy, o ypač Faure dainas.

Daugelyje rečitalių, kuriuos atlikome Čikagoje ir kituose Amerikos miestuose, Dalia įtraukdavo retai dainuojamą, pamirštą vokalinę literatūrą. Jos idainuota plokštelė „Reflected Notes“ patvirtina mano žodžius. Daugelis bendraamžių kompozitorių yra jai parašę dainų, nes ji mielai jas įtraukdavo į dainuojamą repertuarą. Aš irgi esu parašęs nemažai kompozicijų Daliai, pats galiu prisipažinti, kad viena iš jų buvo nepaprastai sudėtingai reiklūs: „Imágenes de la Muerte“

(pagal ispanų poeto Manuel Blanco Gonzalez tekstą). Bet Dalia neapsiribojo vien dainavimu, ji aktyviai domėjosi ir literatūra, pasiekė magistro laipsnį iš ispanų literatūros ir rašė poeziją. Pagal jos tekstus esu parašęs ir muzikos – vienas toks pavyzdys tai „Epistula Poetica ad Donelaitis“, šį kūrinių esamę ne kartą atlikę įvairiuose koncertuose Amerikoje, jį irrašėme, ir jis buvo ne kartą girdimas per radiją ir Lietuvoje. Dalia taip pat domisi ir ankstyvesniųjų laikų vokaline muzika. Yra atlikusi nemažai baroko laikotarpio muzikos ir pastaruoju metu daug kur atlikome

nuostabiai įspūdingą dramatinę kantatą „Dell'Ofese a Vendicarmi“, kurią yra parašęs 18 metų amžiaus jėzuitas kompozitorius Domenico Zippoli.

Savo dainininkės karjeroje Dalia Kučėnienė pasižymi kaip solistė, kuri neapsiriboja vien tradicinės muzikos atlikimu, jos repertuaras neįtikėtinai platus, įskaitant daug premjerų ir daug pirmą kartą girdimos kūrybos. Jos dėmesys literatūrai ir literatūros pažinimas atsispindi, jai sudarant solinių rečitalių programas, nes jai lygiai tiek svarbi muzika, kaip ir dainuojamas žodinis tekstas. Tai pastebėjo ne vienas kompozitorius, ji jiems irgi yra parašiusi tekstus. Dalia visuomet su entuziazmu remia naujus, neišbandytus projektus, tai ir suteikia jos karjerai ir jos gyvenimui originalų profilį, kuris neįtelpa vien į menininkės-solistės rėmus.

Sveikinu Dalia Kučėnienę daktarato išgijimo bei jos knygos pristatymo šventės proga ir pasitikiu, kad ji vėl aktyviai įsijungs į atliekamas scenoje, nes ji turi dar daug ką pasakyti, išsakyti ir savo talentų dovanomis pasidalinti.

(Žodis, tartas 1995 m. kovo 19 d. Balzeko Lietuvos kultūros muziejuje, Čikagoje, per dr. Dalios Kučėnienės knygos „Žemaitė Amerikoje“ sutiktuose – po savo kalbos kompozitorius ir pianistas dr. Enrique Arias paskambino Schumann'o „Aufschwung – Phantasietuecke“ (1837) ir Czerny Variacijas Schubert'o „Trauer Walz“, op. 12.)

Žemaitė Amerikoje

(Atkelta iš 1 psl.)

Aptardama Žemaitės laiškus Amerikos lietuvaitei Uršulei Jokubauskaitei, autorė išryškina Žemaitės požiūrį į painų politinį bei visuomeninį Amerikos lietuvių gyvenimą, o taip pat jos santykį su religija ir tikėjimu, kuris buvo toks: tikėjimas nėra kunigas, ir kunigas nėra tikėjimas. Žemaitės laiškuose Uršulei Jokubauskaitei dar kartą parodo Žemaitę kaip tvirtą, stiprią moterį, kuri niekada nebuvo ateistė, kuri kovojo už nuskriaustuosius ir lygias moterų teises, tačiau vis dėlto buvo pravardžiuojama ir bedievis, ir ateiste.

Dabar atėjo laikas nors šiek tiek atitaisyti tiek dešiniųjų, tiek kairiųjų neteisingus Žemaitės vertinimus. Dešinieji neretai menkino Žemaitę-rašytoją ir Žemaitę-moterį, sakydami, kad jos kūryba tėra „mechaninis šakalių dėstymas“, o kaip žmogus ji viską dariusi nesąmoningai – nesąmoningai gynė moteris, nesąmoningai buvo antiklerikalė, nesąmoningai pakludavo kažkokiams autoritetams. Matyt, tais laikais dar buvo labai sunku pripažinti ar net suvokti, kad moteris sugeba formuoti ir išreikšti savo nuomonę, kad moteris gali būti protinga, kad ji gali būti pati sau autoritetas ir gali nebūti niekieno tarnaitė. Pastarąsias mintis Dalia Kučėnienė ir mėgina įrodyti, remdamasi Žemaitės straipsniais, laiškais ir autobiografija, kuri liudija Žemaitę nuo pat mažumės buvus nenuorama, besipriešinusia autoritetų valiai. Autorė pabrėžia, kad tais laikais Žemaitė buvo unikali moteris, ir jos mintys, „kaip moters ir kaip politikės veikėjos buvo per ankstyvos ir per daug aštriai atviros tuo metu, kai dar nebuvo pilnai išsilaisvinta iš tradicinių ortodoksinių bažnyčios dogmų ir tikėjimo mitų, slėpusių visoje savo genėzės istorijoje anti-feministinės pasaulėžiūros principus. Dabar jos antiklerikalizmas būtų įžvelgtas kaip lygių teisių humanizmas“ (p. 70).

Autorė vadina Žemaitę pirmąja lietuvių feministe Amerikoje ir

lygina ją su amerikiete Matilda Joslyn Gage, kuri jau 1893 metais savo veikaluose taip pat neigė moters priklausomybę nuo vyro ir teigė, kad didžiausias moters engėjas buvo organizuotas religinis judėjimas, nes pagal Bažnyčios mokymą moteris buvo sutverta kaip vyro tarnaitė. Kairieji taip pat nesidrovėję išnaudoji Žemaitę savims tikslams. Jie kūrė „Žemaitės – kovotojos prieš buržuazinės ideologijos liekanas mitą, bandydami paversti ją antikapitalizmo ir anti-imperializmo propaguotoja“ (p. 71). Iš tikrųjų, kaip įrodo necenzūruoti Žemaitės laiškuose, ji bolševikė ne tik nebuvo, bet ir pati baisesi bolševikų darbeliais, apie kuriuos sužinodavo iš Lietuvoje pasilikusių artimųjų. Visi neigiami pačios rašytojos pasisakymai apie bolševikus iš jos laišku vėliau buvo išmesti. Pavyzdžiui, laiške dukrai Jucei Žemaitė klausė, kaip laikosi Liudviukas. Tuoj po klausimo sekė laužtiniai skliausteliai,

kurie reiškė, kad kažkas buvo praleista. O praleistas buvo toks sakiny: „Vaikai ir Liudviukas jau celi vyrai, gal kariuomenėje bolševikus muša?“

Tačiau visi tendencingai kurtieji Žemaitės-antiklerikalės ar Žemaitės-bolševikės mitai gali sugriūti, perskaičius pačios Žemaitės požiūrį į politiką bei įvairias partijas. Politika jai priminė klampią įvairių partijų košę ir visa toji „politiška marmalienė“ jai buvo „iki kaulų pažėdusi“. Žemaitė nebuvo naivi, ji matė, kad kiekviena partija vaikosi didžiausios naudos sau, o ne vargstantiems, ir kuriuos jos širdis linko labiausiai. Jei sovietinėje Lietuvoje ir buvo mėginta panaudoti Žemaitę kaip kovotoją prieš imperializmą, tai „laisvame krašte Amerikoje, necenzūruota, neparadaguota Žemaitė savo politine drasa, kūryba ir laiškais išryškėjo tikroje šviesoje, palikdama dešiniuosius ir kairiuosius jų pačių klastų raistuose“ (p. 82), teigia Dalia Kučėnienė.

(Nukelta į 4 psl.)

Dalios Kučėnienės daktarinės disertacijos „Žemaitė Amerikoje“ komisijos nariai su naująja daktare University of Illinois at Chicago Lituanistikos katedroje 1994 m. liepos 18 d. – dr. Kostas Ostrauskas, dr. Violeta Kelertienė, Lituanistikos katedros vedėja, dr. Antanas Klimas, dr.

Dalia Kučėnienė, dr. Rimvydas Šilbajoris, buvęs Lituanistikos katedros vedėjas sveičia dr. Bronius Vaskelį, dabartinis Vytauto Didžiojo universiteto rektorius, ir dr. Bijana Šljivic-Simsic, UIC Slavų ir baltų kalbų fakulteto vedėja.

Dalia Kučėnienė

PO MEILĖS LIETSARGIU

Žemaitė

Dalios Kučėnienės piešinys

Šių metų gegužės 31 dieną sukanka 150 metų nuo mūsų literatūros klasikos Žemaitės – Julijos Beniuševičiūtės-Zymantienės gimimo.

Julijai Beniuševičiūtei-Žemaitėi

Veidrodyje spindi jos motto:
KOVODAMA, KENTIĖK, TIKIĖK,
MYLIĖK, IR VILTĮ TURIĖK.

atsinešu bordeaux vyno,
pakeliu taure:
už gimdymą kūrybos,
už meilės laiškus...

užsirišu à la Žemaitė
skarelė ir šventiame
gimtadienį toliau,
nuo vyno –
užkauto skruostai
nuslinko mano
šilkinė skarelė – Chanel,
o Žemaitė vis
skaitė man savo raštus –
pasipuošusi linine skarelė!

Klostome, lyginame laike,
mirties drobes – – –

hereux qui comme Ulysse,
a fait un beau voyage –
ir Penelope sulaukė, ir
prisikėlusiam – motina šventoji,
išaustas ikapes išardė, ir
laimingosios sulaukėme

bet ar atversim nebebyles
lūpas, ištariant: Requiem
ir paskutinįjį kartą: Amen.

Ilgesio girliandas
piešiu smėlyje,

Svajaju, Hamletai,
Velykas dovanoti,
prikelti tave iš
kaukolinio:
el Escorial.

Žvaigždynuose pinu
Ofeliškas girliandas...

Šviesiau ilsėsies,
karališkame –
Escorial.

Kaip įvardinti
baltumą ant balto?

ateinu į beribe baltuma
baltuojančias kapines,

baltais dobilais sninga,
atėjau, bet nepasiliksiu –

baltame, suledėjusiame
mieste... lediniai angelai,

balto granito erdvėje
ledinės gaidos stingsta,
apšarmojęs marmuras
varvekliais baltais.

mojuoja baltasis angelas –
ledu apsnigtais sparnais,

atėjau,
bet dar nepasiliksiu –
grįžtu į baltumą ant balto.

Ūkanotą rytą
tavo cigaretės dūmai
išsklaido,

Kartu geriama juoda kava
ne tokia juoda, ne tokia karti –
saldī,

Išėini, atsiveikiname:
tariu – dažnai tave prisiminsiu,
– o aš kiekvieną minutę! atsakai.

Tokia buvo Kūčių naktis – Kalėdų
rytas.

Matau miglos apsiauste
Buckinghamo fontana,
Dingsta trykstančios strėlės rūke,

įtempta minties strėlė
sugrįžtu da capo
ir vėl da capo – į žalią
žalčio žvilgsnį,
į purpurinę baroko salę
prie pagoniško rondo...

užrakinau žaltį,
stiklinėje pagodoje,
kartu su senamiesčio
rože ružava...

bet aksominiai lapai,
ir be dyglių žvilgsnis
rūke – da capo... išnyra.

Avec un parapluie d'amour
mane apgaubki, kad liktume
tik tu ir aš, tik aš ir tu.

Kai išsiskyrimo lietus
meilės lietsargiu riedės,
apgaubki,
gal pavasaris nepastebės.

Vasara, ruduo, žiema
prabėgė – kaip lietus –
laikas lietsargiu nuarvės...
ir vėl būsime po juo,
notre parapluie d'amour,
ne du vieni, bet vieni du.

Čiurlionis pasauliui

ALMANTAS SAMALAVIČIUS

• ČIURLIONIS: PAINTER AND COMPOSER. Collected Essays and Notes, 1906-1989 with 209 illustrations. Redaktorius: Stasys Goštautas, redaktorius padėjėjas – Birutė Vaičiūgė-Sležas. Vilnius: „Vaga“ drauge su Lituanistijos institutu JAV, 1994. Meninis redaktorius – Rimtautas Cibavičius, meninė priežiūra – Vilniaus Ambrazevičiaus ir Sauliaus Chlebinsko. Surinkta „Draugo“ spaustuvėje, Čikagoje, išspausdinta Lietuvoje. 560 puslapių. Kaina – 25 doleriai. Gaunama „Drauge“, 4545 West 63rd Street, Chicago, Illinois 60629. Už persiuntimą ir pašto išlaidas prašoma pridėti 3 dolerius.

Sutikęs kokį svetimą, lietuvis dažnai nustemba, širšta, o galiausiai ir mirtinai įsižeidžia, jei paaiškėja, kad šis nėra nieko girdėjęs apie Čiurlionį, kuris bent kiek žinomas net menkai išsilavinusiam, tačiau mokyklą lankiusiam Lietuvos piliečiui. Čiurlionis yra didžioji lietuvių kultūros mitologema. Tai seniai įkelta garbinamų kultūros veikėjų panteoną figūra. Beje, tokį panteoną ir tokio dydžio figūras turi visos subrendusios kultūros. Skiriasi tik garbinimo laipsnis. Stebimės tokiu svetimtaučio neišmanymu, tačiau retai kyla klausimas – o ką patys lietuviai yra nuveikę, kad šis jų sąmonę hipnotizuojantis vardas būtų bent kiek žinomas tam, kur dar tik žengia lietuviškos kultūros link, tegu net pačių banaliausių turistinių pomėgių skatinamas? Reikia, nors ir labai nenoriai, prisipažinti, jog lietuvių nuveikta pasibaisėtina maži, kad Čiurlionio kūryba būtų labiau pažįstama pasauliui. Ir jei ne kelių Čiurlionio kūrybos tyrinėjimams pasišventusių žmonių pastangos, tai šiandien dailininko vardo nerastume nė tose dažnai padrikose, atsiliktinėse pasaulio dailės žinytų išnašose, kur net vardo rašyba neretai iškraipyta. Tai liudija Stasio Goštauto sudarytoje ir „Vagos“ išleistoje knygoje skelbiama stropiai surinkta ir apdorota tokio pobūdžio informacija. Žinoma, labai smagu rasti lietuvišką vardą kokiame prestižiniame enciklopediniame meno leidinyje, tačiau kai šalia puikuojasi riebesniu šriftu surinktos kur kas išsamesnės didesnių kultūrų meno personų kūrybinės biografijos, pasididžiavimą nustelbia nusivylimas. Juoba kad, be Fluxus pradininko George'o Maciūno, šiuose leidiniuose neaptiksi jokios kitos lietuviškos pavardės.

Šias mintis sukėlė knyga, kuri, tikėkimės, ne vienam pasaulio piliečiui atvers dar neskaitytą šio amžiaus Europos meno istorijos puslapį. Ta knyga – ilgy tyrinėjimų rezultatas, apvainikuojantis šio šimtmečio Čiurlionio kūrybos refleksijas Lietuvoje, Rusijoje, Vakarų Europoje ir JAV. Kad tokia išsami ir solidi knyga (vien apimtis – 558 p.) išleista Lietuvoje anglų kalba (taigi skiriama svetimšaliui), gerai atspindi tą prieštarą situaciją, kurią mėginu apibūdinti. Kodėl ne JAV ar Europoje? Juk toks veiklas būtų galėjęs pasirodyti ne su „Vagos“, o, tarkime, su „Thames and Hudson“ ar kurios nors kitos prestižinės tarptautinės meno tyrimų publikuojančios leidyklos ženklu. Ar galima tikėtis, kad išvysim šią knygą Londono, Paryžiaus, New York'o, Amsterdamo knygynuose? Tiek to. Šie rūpečiai turėtų varginti galvą leidėjui. Tačiau, aišku bent viena – užjūriuose Čiurlionio vardas neturi tokios hipnotinės jėgos, kad labiau žinomas leidėjas ryžtųsi imtis iniciatyvos, nebūdamas garantuotas, jog potencialus skaitytojas susiviliuos nors ir magišku, tačiau beveik negirdėtu lietuvių dailininko vardu. Nebent suinteresuota savo kultūros sklaidą pasaulyje šalis pasiūlytų paramą leidybai. O tokia parama tėra

AK Čiurlionis

grazi svajonė, nes Lietuvai, pasirodo, labiau reikia lėktuvų prezidentui ir prabangių automobilių parlamentarams...

Aptarti tokios apimties knyga imanoma tik fragmentiškai, nes vien autorių ir jų tyrinėjimų sferų išvardijimas užimtų nemažą vietą. Tad pasitenkinti tik trumpai nusakydami mintis, kilusias skaitant šią neabejotinai įdomią ir, kaip jau sakiau, mūsų kultūrai reikšmingą knygą.

Didesnį susidomėjimą dailininko kūryba kartais pakursto ilgos ir sistemingos studijos, o kartais – neįprasti ir prieštaringi vertinimai. Čiurlionio atveju, atrodo, svarbesni buvo kaip tik pastarieji. Turiu galvoje estų egzilio meno tyrininko Aleksio Rannito studijas. Šis autorius bene pirmasis suabejojo pripažintą abstraktaus modernio meno figūrą aurą ir paskelbė Čiurlionį pirmuoju abstraktaus meno pradininku, kurio kūryba sugestijavusi ir Vasilijų Kandinskį. Knygoje spausdinama jo paskaita II tarptautiniame meno kritikų kongrese Paryžiuje 1949-aisiais bei vėlesnės publikacijos svarbesniuose tarptautiniuose meno leidiniuose. Ši nuomonė negalėjo būti nepastebėta. Rannito tezės buvo prilygintos ezezijai, vos tik jis suabejojo šio amžiaus meno bažnyčios šventaisiais. Meno bažnyčia, kaip žinoma, ezezijoms negailestinga. Prieš Rannito poziciją piestu stojo metro Kandinskio našlė Nina, pavadinusi Čiurlionio kūrinys

„peizažais ir stilizuotais objektais su tam tikra misticizmo doze“, o prie jos, talkindamas silpnajai lyčiai, prisidėjo ir žymiausias ano meto Kandinskio ekspertas Willy Grohman, kuris, triuškindamas Čiurlionį iš ex cathedra aukštybių, rėmėsi labai jau abejotinais argumentais ir nebuvo nė akyste matęs Čiurlionio paveikslų originalų.

Tokia tad kritinės „įžvalgos“ vertė. Šiaip ar taip, audringa reakcija į Rannito teorizavimus buvo gana rezultatyvi – susidomėjimas Čiurlioniu, jo kūrybos inovacijomis padidėjo. Manėčiau, kad šioji polemika bus paveikusi ir kitų Vakarų Europos autorių studijas, kurias randame Stasio Goštauto sudarytoje knygoje. Galia tik spėlioti, kokį tarptautinį rezonansą galėjo sukelti lietuvių egzilio autorių darbai (neabejoju, kur kas menkesni), kurių pateiktas išpūdingas pluoštas. Tačiau, kaip galima spręsti iš publikuojamų M. Nasvyčio, V. K. Jonyno, Genovaitės Kazokienės, K. P. Žygo ir paties sudarytojo straipsnių, – Jungtinėse Valstijose Čiurlionio kūrybai netrūko įžvalgių ir kompetingų komentatorių bei interpretatorių. O Europoje Čiurlionio kūryba labiau domėjosi nelietuvių kilmės meno tyrinėtojai. Išlitas skirsnis knygoje skirtas pirmiesiems dailininko kūrybos vertintojams, daugiausia rusų autoriams, iš kurių bene reikšmingiausias – Viačeslavo Ivanovo tekstas. Tačiau syki palidūja paradoksalia tiesa, kad lietuviai linke įvertinti savuosius tik tuomet, kai juos įvertina pasaulis.

Šie ir kiti tekstai nėra lygiavertiniai. Vieno kito autoriaus nuomone, neturinti nei ypatingos akademinės vertės, nei jokių interpretacijos formulių, pateikta, kad parodytų ją išreiškusių autoriteta ir jo nuomone apie Čiurlionį. Toks, pavyzdžiui, yra Nikolajaus Reicho tekstelis. Dėl tokių rašinių vertės būtų galima ginčytis, tačiau jie, redaktorius surikiuoti tinkamoje vietoje, patenkina ir neakademiškai nusiteikusių skaitytojų pažintinį interesą. O tokių skaitytojų, matyt, bus nemažai.

Pats knygos kontekstas verčia klausyti savęs, kaip joje šalia pripažintų tarptautinių menotyro autoriteta atrodo lietuvių autoriai ir jų darbai? Ypač parašyti pokario metais, kurie kalboms apie Čiurlionį ne visad buvo palankūs. Vieniems susipažinti su Čiurlioniu trukdė geležinė uždanga, o kitų mintis riboję partijos suvažiavimų nutarimai. Lietuvių autorių garbei reikėtų pasakyti, kad jų tekstai atrodo neįprasti, o ir laiko ženklų juose reikėtų ieškoti su padidintu stiklu. Turėtų sudominti ir atskiras knygos skirsnis, kuriame pateiktos ištraukos iš M. Vorobjovo prieškarinio metų studijos Čiurlionis ir modernizmas bei straipsnis, aptariantis to meto Lietuvos dailę, parodas. M. Vorobjovas, bene idomiausias tarpukario Lietuvos menotyrininkas, platesniam skaitytojų ratui nelabai žinomas. Jo vokiečių kalba parašyta knyga sulaukė atgarsio ne tik Europoje, bet ir JAV. Tai dar vienas mūsų dailės istorijos puslapis, kurį derėtų atversti ne tik pasauliui, bet ir patiems sau, juoba kad daugelis M. Vorobjovo tezių vertos dėmesio ne tik istoriniu požiūriu.

Nepaisant visų privalumų, ši knyga gerokai vėluoja. Susidomėjimas Lietuva blėsta, sykiu siaurėja ir kultūrinės komunikacijos erdvė, ką, beje, buvo galima nuspėti jau prieš keletą metų. Knygos išangėje pateikta jos vėlavimo istorija (o tokios lydi dažną pas mus pasirodantį reikšmingesnę kultūros istorijos darbą). Vis dėlto derėtų pasidžiaugti šiuo leidiniu. Tiesa savo išvaizda, popierium bei maketu jis primena 5-6 dešimtmečio JAV menotyro knygas. Tikėkimės, kad tokio pobūdžio leidinys pasirodys ir lietuvių kalba.

(Literatūra ir menas 1995 m. kovo 18 d.)

„Žemaitės Amerikoje“ sutiktuose 1995 m. kovo 19 d. Balzoko Lietuvių kultūros muziejuje, Čikagoje: (iš kairės) Dalia Sruogaitė, Arnoldas Vokietaitis, Nijole Vokietaitienė, Enrique Arias, autorė Dalia Kučėnienė, Lietuvos konsulas Čikagoje Vaclovas Kleiza, Asta Kleizienė, Bronius Juodelis.

„Žemaitės Amerikoje“ sutiktuose 1995 m. kovo 19 d. Balzoko Lietuvių kultūros muziejuje, Čikagoje: (iš kairės) Dalia Sruogaitė, Arnoldas Vokietaitis, Nijole Vokietaitienė, Enrique Arias, autorė Dalia Kučėnienė, Lietuvos konsulas Čikagoje Vaclovas Kleiza, Asta Kleizienė, Bronius Juodelis.

Viktoro Kučo nuotrauka

Marius Vygantas groja „Žemaitės Amerikoje“ sutiktuose Viktoro Kučo nuotrauka

Žemaitė Amerikoje

(Atkelta iš 3 psl.)

kymų personažai, ypač moterys, nuo jos ankstesniųjų moterų paveikslu, ar rado vietą Žemaitės grožinėje kūryboje jos prakalbėse propaguojama „išsilaisvinusi moteris“. Išnagrinęs šešis Amerikoje parašytus apsakymus, Dalia Kučėnienė įžvelgia, kad apsakymo „Savitarpjyje“ herojė Kulšienė nebėgijo savo despoto vyro; Marelė iš „Klampynės“ priešinasi priverstinei santuokai ir bunda kaip individas, kuris ieško laimės centro savyje, o ne kituose; Jonienė ir Koviėnė iš „Jonienės“ jau nebesijaučia esančios bejėgės vergės ir teigia, kad kas galima vyrams, tas galima ir joms, moterims; „Prakilnios meilės“ Vanda jau yra ekonomiškai savarankiška, išsilaisvinusi moteris. Taigi šios naujosios moterys yra toli praeityje palikusios Driežų Katrę, Topylienę ir Vingienę. „Nauji moterų personažai atsirado ne dėl Žemaitės amžiaus ir subrandinto supratimo (ji jau buvo subrendusi kaip žmogus, kai pradėjo rašyti), bet atsirado dėl naujų horizontų, naujų galimybių ir optimizmo, kitokios savivokos. Tai jai davė Amerika“ (p. 123). Taip baigia savo knygą dr. Dalia Kučėnienė ir kartu vilniai kad Žemaitė bus dar ne kartą pervertinta ir ras savo vietą kaip Lietuvos žemės motina, moteris ir didmoterė.

A.R.

Prano Lemberto vardo premijos Kaune

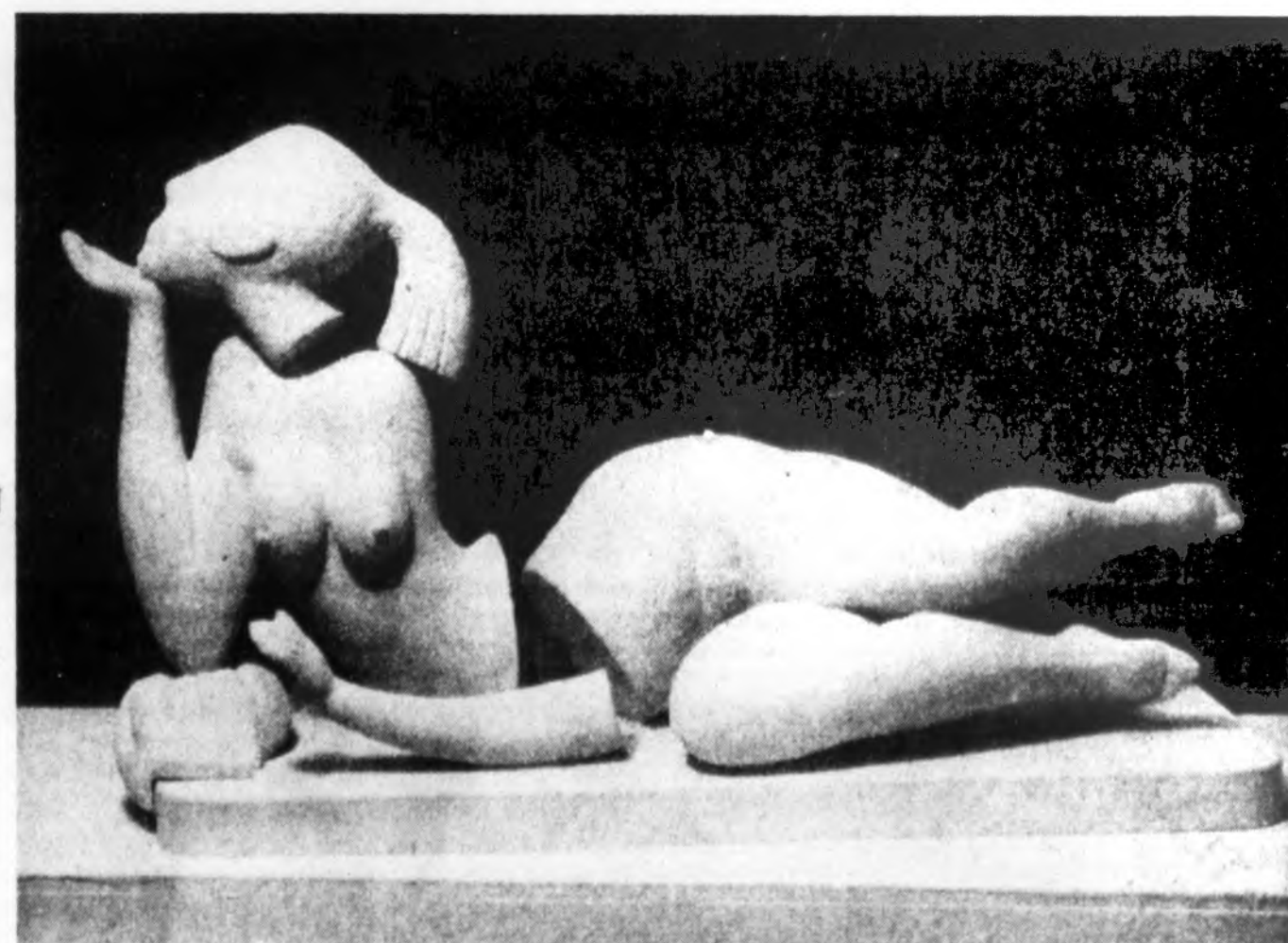
Pagal Kauno laiko (balandžio 11) pranešimą, poeto Prano Lemberto (1897-1967) vardo kasmetinė premija Lietuvos akademinio jaunimo tarpe šiemet įteiktos balandžio 8 dieną Kauno Vytauto Didžiojo universitete. Konkursas organizuojamas ir administruojamas Vytauto Didžiojo universiteto vadovybės; premijoms dolerius parūpina šio literatūrinio konkurso steigėjai – poeto Prano Lemberto našlė Monika Lembertienė su sūnumi Vitaliu ir šeima. Premijos skiriamas kaset, prisimenant ir pageriant humanišką, labdarinę ir gabų Praną Lemberką, buvusį teisininką, dainos menininką ir poetą. Jis populiarios dainos „Tau, sesute“ autorius; jo žodžiams parašyta ir daugia dainų.

Į šiemetinį konkursą atsiliepė net 70 jaunų autorių – iš įvairių Lietuvos aukštųjų mokyklų. Laimėjo keletas, nes 500 doleriu

premią padalinta, kad pažymėtų visus gabiausius. Pirmoji premija paskirta Vytauto Didžiojo universiteto filosofijos fakulteto poetui A. Valoniui; antroji premija padalinta dviem autoriams: VDU prozininkui, būsimam filologui A. Ivaškevičiui ir VDU menų fakulteto antrakursei poetei L. Dovydaitytei; trečioji – VDU studentams D. Zabytytei, E. Kilviui ir M. Valiukui. Per įteikimo iškilme premijas laimėjusius pasveikino Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. Bronius Vaskelis; mintimis apie jaunųjų kūrybą pasidalino vertinimo komisijos nariai: dr. V. Kubilius, dr. L. Gudaitis, dr. L. Karmalavičius, dr. E. Naujokaitienė ir universiteto literatūrų būrelio vadovė J. Matusevičiūtė. Diskusijose dalyvavo ir savo kūrybos paskaitė premijų laimėtojai.

Jurgis Šapkus Multifaceted Woman „Active“ Terakota, 35" x 17" x 14"

Jurgis Šapkus Multifaceted Woman „Contemplative“ Aukšto degimo molis, 20" x 28" x 12

Palos Verdes, California, „The Artist's Studio“ galerijoje nuo šių metų sausio 9 iki vasario 19 dienos vyko Jurgio Šapkaus naujausių skulptūrų paroda. Apie jas šiuose puslapiuose Pranas Visvydas taip rašė: „Jurgis Šapkaus eksponuojamos 'Daugialypės moterys' (Multifaceted Women) yra nulipdytos iš deginto šviesaus molio,

su įvairių pozų išraiška. Kiekvienoj figūroj įamžintas būsenos judesys: melancholijos, nekantumo, veiksmo, susimąstymo, apskaičiavimo, atvangos... [...] Jurgis Šapka palankiai aprašo sausio-vasario numerį žurnalas Palos Verdes Style. Iškelia jo energiją, drąsą, tiesumą“.